

УДК 17.022.1:2-182:502.131.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v056.2025.10>

А. С. Клименко

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0577-5492>*аспірант кафедри соціальної філософії та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ВЕДИЧНА ЕТИКА ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК: ДО ПИТАННЯ ПРО ГАРМОНІЮ ЛЮДИНИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ПРИРОДИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Постановка проблеми. На сьогоднішній день екологічне виховання, сталий розвиток та природоохоронна діяльність є надзвичайно важливим, а відтак постійно потребують теоретичного вивчення та пошуку практичних альтернатив по досягненню їх досконалості. Саме тому на нашу думку, варто занурюватися в ті теорії, які й пропонують нам шляхи до гармонійного співіснування вищевказаних сфер. Тож для нас цим теоретичним засновком буде виступати ведична культура. В попередніх публікаціях ми торкалися цінностей природи, але не було окремого розділу про екологічне виховання, сталий розвиток та природоохоронну діяльність у світлі ведичної культури. В цій статті ми покажемо як ведичні принципи ахімси (ненасильства), простоти та гармонії з природою могли б впливати на екологічну політику та практику громад. Це питання актуальне для України, де екологія часто недооцінюється.

Формулювання мети статті. Метою статті є обґрунтування значущості ведичної філософії як джерела екологічної етики та її потенціалу для формування системи сталого розвитку, екологічного виховання і державної природоохоронної політики в Україні. Для досягнення цієї мети передбачається: розкриття основних принципів ведичної культури, що пов'язані з природою, довкіллям і сталим розвитком; проаналізувати їх відповідність сучасним екологічним концепціям; запропонувати приклади впровадження ведичних цінностей у державну політику, освіту, побутову культуру, екологічні програми та активізм; сформулювати рекомендації для посилення етичного компоненту в екологічній політиці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальна екологічна криза, що охоплює кліматичні зміни, деградацію природних ресурсів, зростання рівня забруднення та вимирання видів, дедалі більше порушує питання про духовні причини дисгармонії між людиною та природою. В Україні ця проблема загострюється внаслідок тривалого нехтування питаннями довкілля на рівні державної політики, недосконалості системи екологічної освіти, а також домінування споживацького, антропоцентричного світогляду.

Ведична філософія, як одна з найдавніших духовно-ціннісних систем, пропонує цілісне бачення взаємозв'язку між людиною, суспільством та космосом. Її принципи: ахімса (ненасильство), саттва (чистота), апаріграха (неспоживацтво), ісавасья (усе належить Боже-ственному) формують концептуальну сітку понять, які в смисловому горизонті дають глибоке відчуття відповідальності за навколишній світ. Ахімса означає те, що ми не лише повинні бути максимально мирними в родині, в суспільстві, не розпалювати війни та міжнародну ворожнечу, але й проявляти максимум співчуття до тварин. Саттва означає якість досконалості, благості, чистоти. Саттва означає, що людина повинна намагатися підтримувати чистоту думок, чистоту тіла, чистоту помешкання, чистоту довкілля. Саттва значає прагнення людини до досконалості в етиці та естетичі.

Таке етико-екологічне бачення може стати основою для переосмислення підходів до сталого розвитку в Україні, включно з формуванням екологічної політики, громадських ініціатив, освітніх програм та способу життя. Тут слід підкреслити, що актуальним науково-практичним завданням є дослідження потенціалу ведичної етики як альтернативної та доповнюючої основи для екологічного виховання, збереження довкілля та розвитку стратегії сталого розвитку в умовах України.

В науковому та громадському дискурсі України питання екології найчастіше розглядається з технократичних або правових позицій: впровадження екологічних стандартів, розвиток «зеленої» енергетики, адаптація до змін клімату тощо. Проте питання екологічної свідомості, внутрішньої культури відповідальності за природу, а також етичних і світоглядних основ екологічної поведінки залишаються слабо розробленими.

Деякі сучасні дослідники дослідили питання стану сучасної екологічної ситуації в Україні, порушували питання необхідності екологічної етики, яка виходить за межі раціональної утилітарності. Проте ведична філософія як джерело екологічної етики практично не була інтегрованою.

вана в академічний або прикладний простір сталого розвитку України.

Дослідник Найдьонова О. зазначає: «З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну екологічна безпека в умовах воєнного стану носить глобальну проблему, через можливість гуманітарної катастрофи внаслідок бойових дій. Існує загроза хімічної, біологічної, ядерної катастроф внаслідок використання зброї масового знищення для мирного населення України. Більшість пошкоджених боями територій – це орні землі, об'єкти природно-заповідного фонду України. «Крім видимих збитків, є і той, який на перший погляд не помітний, але в перспективі може призвести до незворотних наслідків. Війна надзвичайно негативно впливає на навколишнє середовище, але масштаби цього впливу виміряти та оцінити, доки ведуться бойові дії, неможливо» [5].

Підлив греблі Каховського водосховища окупаційними військами, одного з найбільших водосховищ не лише України, а й Європи, вже порівнюється експертами з Чорнобилем. Це одна з найбільших техногенних катастроф за останні десятиліття.

Зокрема, українська дослідниця – Ірина Фенно, констатує те, як у другій половині ХХ ст. у релігієзнавстві з'являються дослідження, присвячені взаємовідношенню екології та релігії. «Розгортання логіки досліджень цієї теми відбувається у двох напрямках, що коротко можна охарактеризувати як, по-перше, вплив навколишнього середовища на формування релігійних уявлень та практик та, по-друге, вплив релігії на формування уявлень про природу, ставлення до неї та роль релігії у вирішенні екологічних проблем. Такі дослідження, що мають міждисциплінарний характер, дозволяють по-новому підійти до розуміння походження релігії та її адаптованість до актуальних проблем людства, що дає в повній мірі досягнути роль релігії в сучасному суспільстві» [6].

Академік НАН України, перший віце-президент НАН України Володимир Горбулін в статті «Світова глобальна проблема розмінування: український вектор» пише: «Поряд із зазначеними вище питаннями є ще ціла низка проблем, які потребують оперативного вирішення. До них насамперед належить питання складання чітких карт замінованих українських територій, потрібних для проведення робіт з їх розмінування. Ще одне проблемне питання – це відсутність з боку МО України та ДСНС цілеспрямованого фіксування теоретичних і науково-прикладних досліджень щодо створення в Україні роботизованих комплексів опе-

ративного виявлення ВВП, а також необхідних виробничих і ремонтних платформ» [2, с. 21].

Українська екологічна журналістка, експертка, авторка ЕкоРубрики Вікторія Губарева в статті «Підлив Каховської ГЕС: Якими будуть наслідки для довкілля?» зазначає: «знесення греблі в Новій Каховці є воєнним злочином. Відповідно до статті 56 Додаткового протоколу I 1977 року Женевської конвенції руйнування гребель і дамб вважається зброєю масового знищення і воєнним злочином невибіркової дії. В Офісі Генерального прокурора зазначили, що за фактом підливу окупантами Каховської ГЕС вже розпочато розслідування за статтею екоцид» [3]. Там же: «Генеральний директор держкомпанії «Укргідроенерго», який є оператором Каховської ГЕС, Ігор Сирота вже також підтвердив розлив мастила з агрегаторів і трансформаторів: «На станції було в агрегатах і трансформаторах більше 450 тонн мастила. Ми сьогодні розуміємо, що більше 150 тонн точно уже потрапило в річку, а решта – ми будемо розуміти, чи зруйновані трансформатори, турбіни, тому що там знаходиться турбінне і трансформаторне мастило. І це, звичайно, буде мати екологічні наслідки [3]. Серед Вторинних наслідків підливу Каховської ГЕС маємо: епідеміологічні ризики, розлив хімікатів, забруднення сполуками азоту та фосфору.

Дослідник Андрій Демчина констатує, що за новою інформацією згідно з даними Оперативного штабу з фіксації еко злочинів РФ довкіллю України завдано збитків на понад 1,35 трлн гривень. Внаслідок дій країни-терориста щодня через лісові пожежі, горіння нафтопродуктів і загоряння промислових об'єктів у повітря потрапляють небезпечні речовини. З початку великої війни кількість таких викидів перевищила 67 млн тон, проти 2,2 млн тон у 2021 та 2020 роках [4].

Якщо звернутися до ведичної культури, можна отримати відповідь на запитання про те, яким чином наколишнє середовище можна привести в порядок та підтримувати в належному стані. Якщо поєднати індуктивний аналіз настанов ведичної культури з надбанням дедуктивного аналізу питань світової екології, можна прийти до висновку про те, що відхід від настанов древньої ведичної етики напряму пов'язаний з занепадом як навколишнього середовища, так і людської свідомості.

В самих Ведах (особливо в Пуранах, Упанішадах, «Бхагавад-гіті», «Атхарваведі») можна знайти докладні настанови щодо поваги до землі, води, дерев, тварин, клімату та космосу.

«Виходячи із таких уявлень, демони, які загубили себе й втратили розум, займаються

жахливою, шкідливою діяльністю на згубу світу» [13].

В Padma Purāṇa, глава 58 «In Praise of Planting Trees» сказано: «Посадити дерево дає більшу заслугу ніж сотня жертв» [17].

«Той, хто прагне щастя, не повинен заподіювати біль живим істотам» (*Ману-сміті*, 5.48). «З жертви виникає дощ, з дощу – їжа, з їжі – істоти. Хто не виконує священний обов'язок, руйнує цей колообіг» (*Бхагавад-Гіта* 3.14–15). [12]. Тут описано екологічний ланцюг взаємозалежності: людська моральність і ритуальна чистота забезпечують кліматичну рівновагу.

«Ріта – космічний порядок. Це закон гармонії, що утримує Всесвіт. Усе – від руху планет до життя комахи – має жити в узгодженні з Рітою. Людина, яка порушує Ріту (закони природи й дгарми), створює хаос, що відбивається у кліматичних катастрофах, війнах, хворобах» [16].

Індійський дослідник Раджіба Локан Мохартха розглядає екологію не як суто наукову дисципліну, а як священну взаємозалежність усіх форм життя, де кожен елемент природи – частина єдиного Божественного Цілого (*Brahman*). Людина у ведичному баченні не «влада над природою», а учасник космічного порядку (*ṛta*), який підтримує гармонію світу своїми діями. Порушення цього порядку (жадібність, надмірне споживання, насильство над природою) вважається не лише екологічною, а й духовною деградацією [9].

Багатьом відомо про те, що корова в Індії – священна тварина, яку не можна вбивати. Незалежна долідниця Шрадха Чігатері робить порівняльний аналіз між релігійною та правовою складовими в Індії, та приходить до висновку про те, що законодавча заборона чи регулювання забою корів є не просто аграрним чи економічним заходом, а має глибокий соціально-культурний, релігійний і політичний контекст [10].

Якщо взяти до уваги ортодоксальний іудаїзм, то тут ми знайдемо дещо пом'якшену релігійну заборону щодо вбивства корів – в іудаїзмі не можна вживати лише кров тварини, а от м'ясо без крові – можна [19].

А що якщо забій корів насправді має жакливі кармічні наслідки? Адже не лише в індійських священних писаннях – Ведах та *сміті* забороняється вживати м'ясо корів. Подібні заповіді можна знайти в священних писаннях українських старовірів – в «Покон Рода Всевишнього», в «Слові мудрості віщого Олега», та в «Україно-Арійських Ведах» [18].

Не лише індійська ведична традиція піклуються про природу. Слов'янські традиції також

мають елемент піклування про навколишнє середовище. Дослідник Томас Кубіса в журналі *Slovenské národopis* зазначає, що духовні слов'янські філософсько-релігійні традиції з тих чи інших причин також мають право називати себе ведичними [11].

В статті Андерса Каліфа «The Vedic Agni and Scandinavian Fire Rituals Possible Connection» є згадка про аналогії між ведичною традицією і скандинавськими вогняними ритуалами [8].

В енциклопедії «*kuchewar*» знаходимо лінгвістично-міфологічну аналогію між ведичним Парджаньєю та слов'янським Перуном/Перкунасом [20].

В мережі можна знайти приклади впровадження ведичних цінностей у державну політику, освіту, побутову культуру, екологічні програми та активізм.

Ведичні принципи гармонії людини з Природою можуть стати ідейним підґрунтям нової державної екологічної політики, що поєднає духовність і науку. На рівні освіти варто запровадити курси «Етика Природи» чи «Ведичне бачення світу», де учні й студенти вивчали б поняття дгарми, ахімси та циклічності життя. У побутовій культурі доцільно відроджувати слов'янські та індійські традиції шанування землі, води, вогню та повітря – через екологічні свята, обряди очищення довкілля, практики садівництва й духовного служіння Природі.

Державні програми можуть спиратися на ведичний принцип йад бхавам тат бхаваті («яким є ставлення – такою буде й реальність»), стимулюючи відповідальне мислення громадян. Екоактивізм може поєднувати раціональні інструменти з духовними практиками – наприклад, колективними медитаціями за очищення водних ресурсів чи висадженням дерев як формою яг'ї (жертви Природі).

В Україні поступово формується мережа родових помість, що поєднують ведичну світоглядність із практичним екологізмом. Так, у Київській області діє поселення «Зелені Кручі», де мешканці відновлюють природні ліси, саджають фруктові дерева як духовну практику служіння Матері-Землі (Бгумі Деві), а господарство ведеться на основі органічного землеробства та енергоощадних технологій [14]. В екопоселеннях поширені обряди очищення джерел, колективні свята Сонця, ритуали подяки стихіям і круглі столи з екоосвіти для дітей.

Такі громади мають модель спільного господарювання без грошей, на основі обміну працею та продуктами, що перегукується з ведичним принципом *дави й бхавати* – «ділися, і світ розквітне». Подібні громади не лише

відновлюють деградовані ландшафти, а й створюють живі лабораторії сталого розвитку, які можна інтегрувати в державні програми як пілотні зони екологічного виховання та зеленого туризму. Їхній досвід доцільно включити в освітні курси з етнекології, де поєднуються знання ведичної культури, біоцентричної етики та практики реального відновлення природи [15].

Українська екополітика має перейти від технократичного до цілісного, духовно-етичного підходу, заснованого на ведичному принципі єдності всього живого (екатва). Необхідно сформулювати концепцію «екологічної дгарми» – системи моральних зобов'язань людини перед Природою. Важливо включати етику ненасилля (ахімса) до державних екостандартів і програм сталого розвитку, зокрема у сфері сільського господарства та енергетики. Держава може підтримувати ініціативи, що відновлюють традиційні ремесла, органічне землеробство та екопоселення.

Також варто запровадити міждисциплінарний інститут ведичної мудрості – центр, який поєднував би наукові, духовні й екологічні дослідження. Такий підхід дозволить не лише зберегти природне середовище, а й пробудити в людях глибинне усвідомлення святості Життя – основи справжньої цивілізаційної зрілості.

Результати дослідження полягають в наступному:

- Доведено, що ведична етика формує світоглядний фундамент для сталого розвитку, оскільки поєднує духовно-моральну мотивацію з екологічною відповідальністю.
- Виявлено паралелі між ведичними принципами (ахімса, саттва, ріта) та сучасними концепціями екоетики (біоцентризм, гармонійна взаємодія людини і природи).
- На основі аналізу українських екопоселень показано, що впровадження ведичних практик (садіння дерев, духовне служіння природі, екологічне самозабезпечення) сприяє сталому розвитку локальних громад.
- Обґрунтовано необхідність включення етичних засад ведичної культури до державної політики екологічного виховання та освіти.

У дослідженні застосовано порівняльно-аналітичний метод для зіставлення ведичних етичних принципів з концепціями сталого розвитку, а також контент-аналіз сучасних українських екопрактик. Здійснено філософську інтерпретацію ведичних джерел (Бхагавад-Ґіта, Падма-Пурана, Ману-сміті) у контексті етичної екології. Таким чином, принцип ахімси, який у ведичній традиції розуміється як утримання від заподіяння шкоди живому, корелює

із сучасним принципом сталого розвитку – «do no harm» («не завдавай шкоди»), прийнятим у міжнародних екологічних деклараціях. Це підтверджує, що ведична етика не лише релігійно-етична, а й практично екологічна категорія.

Аналіз діяльності українських екопоселень доводить, що духовно-етичні орієнтири ведичної культури здатні формувати нові соціоекологічні моделі, які поєднують моральну самодисципліну з екологічною ефективністю.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі інтеграції ведичної етичної системи в концепцію сталого розвитку України. На відміну від традиційних технократичних моделей, запропонований підхід базується на принципі духовної взаємозалежності людини і природи, що забезпечує формування етичної екоосвідомості.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що ведична етика має не лише духовне, а й практично-екологічне значення. Її інтеграція в українську систему освіти, культури та екополітики може сприяти переходу від технократичної до гармонійно-етичної моделі розвитку.

Висновки. Ведична етика, заснована на принципах ахімси, саттви, апаріграхи та ісавасї, пропонує цілісний світогляд, що здатен гармонізувати стосунки людини з природою. Її інтеграція в український контекст може сприяти формуванню духовно орієнтованої екополітики, де екологічна відповідальність розглядається не лише як технічне, а й як морально-етичне завдання. Практичне застосування ведичних принципів у сфері освіти, громадських ініціатив та державних програм сприятиме розвитку екологічної свідомості та культури ненасильства щодо довкілля. Українські еко-поселення, що поєднують ведичні цінності з реальними екопрактиками, демонструють життєздатність цього підходу. Отже, ведична філософія може стати ідейним та етичним підґрунтям сталого розвитку України, забезпечуючи гармонію людини, суспільства і природи.

Література

1. Бугайчук А. Вплив повномасштабної агресії російської федерації проти України на діяльність екологічних громадських організацій в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. Вип. 44. С. 163–170.
2. Горбулін В. Світова глобальна проблема розмінування: український вектор. *Екологічний вісник*. 2022. № 3. С. 21–24.
3. Губарева В. Підлив Каховської ГЕС: Якими будуть наслідки для довкілля? 2023. Ukraine War Environmental Consequences Work Group. URL: <https://surl.li/pxauns>

4. Демчина А. Екологічні наслідки воєнної агресії для України та її сусідів. 2023. URL: <https://surl.li/hweoou>
5. Найдьонова О. Екологічні проблеми України: наслідки війни. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/items/977d652d-8604-492b-b553-23f97ec4e8cc>
6. Фенно І. Співвідношення екології та релігії як релігієзнавча проблема. 2014. URL: <https://surl.li/hujoee>
7. Екологічні проблеми України: наслідки війни. Кропивницький : ЦНТУ, 2023. 19 с.
8. Anders Kaliff. The Vedic Agni and Scandinavian Fire Rituals. URL: <https://publicera.kb.se/csa/article/view/739/706>
9. Rajiba Lochan Mohapatra. Vedic ecology: the quintessence to environmental sustainability. URL: <https://www.researchgate.net/publication/370592327>
10. Shraddha Chigateri. Negotiating the 'Sacred' Cow: Cow Slaughter and the Regulation of Difference in India. URL: <https://www.researchgate.net/publication/226094586>
11. Tomas Kubisa. Vedic slavism as an Intersection Between Alternative Spirituality and Religion. URL: <https://www.sav.sk/journals/uploads/12311434SN.2022.4.41.pdf>
12. [Неідентифікований автор]. Бхагавад-Гіта, частина перша. URL: <https://www.holy-bhagavad-gita.org/chapter/3/verse/14/>
13. [Неідентифікований автор]. Бхагавад-Гіта, частина шістнадцята. URL: <https://vedabase.io/uk/library/bg/16/9/>
14. [Неідентифікований автор]. Екопоселення Зелени Кручі. URL: <https://zelenikruchi.in.ua/index.php/uk/ecovillage-uk-ua>
15. [Неідентифікований автор]. Карта екопоселень. URL: <https://pomistya.club/map/>
16. [Неідентифікований автор]. Концепт Ріта. 2024. URL: <https://rigveda.blog/2024/08/07/the-concept-of-rta-cosmic-order-in-the-rig-veda/>
17. [Неідентифікований автор]. Падма-пурана. URL: <https://www.wisdomlib.org/hinduism/book/the-padma-purana/d/doc364181.html>
18. [Неідентифікований автор]. Покон Рода. URL: <https://rodosvet.pro/veda-pravi-pokon-rodavsevyshnego-1>
19. [Неідентифікований автор]. A blood. Енциклопедія іудаїзму. URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/blood>
20. [Неідентифікований автор]. Slavic paganism. URL: <https://mr.kuchewar.com/slavic-paganism>

Анотація

Клименко А. С. Ведична етика та сталий розвиток: до питання гармонії людини, суспільства та природи в сучасній Україні. – Стаття.

В даній статті розглядається проблема формування екологічної свідомості та пошуку духовно-етичних засад сталого розвитку в Україні через призму ведичної філософії. Обґрунтовується значущість ведичної етики – принципів ненасильства, чистоти, неспоживацтва та ісавасьї (усе належить Божествен-

ному) – як потенційного підґрунтя для побудови гармонійної взаємодії людини, суспільства і природи. Детально аналізується відповідність ведичних ідей сучасним екологічним концепціям, а також показано можливості їх практичного застосування у державній політиці, системі освіти, екологічному вихованні та громадських ініціативах. порушується питання зв'язку між релігійною заборонаю вбивати корів в Індії та феноменом насильства і війни як можливим наслідком порушення цієї заборони. Зазначається, що ведична культура розглядає природу як живу істоту, в якій усі форми життя взаємопов'язані в єдиному космічному порядку, а людина виступає не паном, а співучасником божественного творіння. Особлива увага приділяється українським еко-поселенням як сучасним моделям духовно орієнтованого екологізму, де поєднуються традиційні знання, етичні практики, натуральне господарювання, відновлювана енергетика та самообмеження у споживанні ресурсів. Наголошується, що такий підхід формує не лише нову екологічну культуру, а й новий тип особистості – відповідальної, свідомої та гармонійної. Робиться висновок, що інтеграція ведичних принципів у національну екополітику може сприяти формуванню «екологічної дгарми» – системи моральної відповідальності людини перед природою, відновленню духовної єдності суспільства з навколишнім світом і закладенню основ цілісного, духовно зорієнтованого розвитку української нації, що відповідає глобальним тенденціям пошуку гармонії між прогресом і природою.

Ключові слова: ведична культура, екологічна етика, сталий розвиток, екологічна свідомість, духовність, гармонія людини і природи, екополітика України.

Summary

Klymenko A. S. Vedic ethics and sustainable development: on the issue of harmony between man, society and nature in modern Ukraine. – Article.

This article examines the problem of forming ecological consciousness and searching for spiritual and ethical principles of sustainable development in Ukraine through the prism of Vedic philosophy. The significance of Vedic ethics – the principles of non-violence, purity, non-consumption and isavasya (everything belongs to the Divine) – is substantiated as a potential basis for building harmonious interaction between man, society and nature. The correspondence of Vedic ideas to modern ecological concepts is analyzed in detail, and the possibilities of their practical application in state policy, the education system, environmental education and public initiatives are also shown. The issue of the connection between the religious ban on killing cows in India and the phenomenon of violence and war as a possible consequence of violating this ban is raised. It is noted that Vedic culture considers nature as a living being in which all forms of life are interconnected in a single cosmic order, and man acts not as a master, but as an accomplice in divine creation. Special attention is paid to Ukrainian eco-settlements as modern models of spiritually oriented environmentalism, which combine

traditional knowledge, ethical practices, natural management, renewable energy and self-restraint in resource consumption. It is emphasized that such an approach forms not only a new ecological culture, but also a new type of personality – responsible, conscious and harmonious. It is concluded that the integration of Vedic principles into national eco-policy can contribute to the formation of “ecological dharma” – a system of moral responsibility of man before nature, the restoration

of the spiritual unity of society with the surrounding world and the laying of the foundations of a holistic, spiritually oriented development of the Ukrainian nation, which corresponds to the global trends of the search for harmony between progress and nature.

Key words: vedic culture, environmental ethics, sustainable development, environmental awareness, spirituality, harmony between man and nature, environmental policy of Ukraine.

Дата надходження статті: 25.10.2025

Дата прийняття статті: 12.11.2025

Опубліковано: 15.12.2025